शुद्धिकौमुदी

पाठः १५ - १२.०८.२०१७

विभक्त्यादयः

© All the content in these slides is the intellectual property of Vyoma Linguistic Labs Foundation.
Replication/reuse in any form without express written permission from the organisation is prohibited.

विभक्त्यादयः

१८. वत्से ! **बालाय** अन्नं **खादय** ।

‘बालाय अन्नं खादय’ इति वाक्यम् अशुद्धम् । **‘बालेन अन्नं खादय’** इति वक्तव्यम् ।

ण्यन्ते ‘गतिबुद्धि.... ’ इत्यादिना अण्यन्तकर्तुः यत् कर्मत्वं प्राप्तं तत् निषिद्धम् ‘आदिखाद्योः न’ इति वार्तिकेन । अतः ‘बालम् अन्नं खादय’ इत्यपि न भवति । बालात् चतुर्थी तु कुत्रापि न दृष्टपूर्वा । अतः सा हेया एव । ‘बालेन’ इति तृतीया एव प्रयोक्तव्या ।

१९. भवान् **माम्** एतं विषयं श्वः **स्मारयतु** कृपया ।

'मां स्मारयतु' इति प्रयोगः न दोषाय । 'गतिबुद्धि…' इति सूत्रेण बुध्यर्थकानां प्रयोगे अण्यन्तकर्तुः कर्मसंज्ञा विहिता । (ततः द्वितीया) कौमुद्याः पङ्क्तिरस्ति – "सूत्रे ज्ञानसामान्यार्थानामेव ग्रहणं, न तु तद्विशेषार्थानाम् इत्यनेन ('दृशेश्च'इति वार्तिकस्य कथनात्) ज्ञाप्यते। तेन स्मारयतिजिघ्रत्यादीनां न । स्मारयति घ्रापयति वा देवदत्तेन" इति ।

एतस्य पठनात् स्मारयतेः प्रयोगे अण्यन्तकर्तुः तृतीया एव इति भासते । एतद्विषये तत्त्वबोधिनीकारः लिखति – "आध्यानार्थकस्यैव स्मरतेः न चिन्तार्थकस्य । 'स्मारयत्येनं वनगुल्म' इत्यत्र तु 'णेरणौ….. 'इति सूत्रे भाष्ये प्रयोगादेव कर्मत्वं बोध्यम्" इति ।

इदं तु तात्पर्यम् - 'स्मृ'धातुद्वयम् अस्ति । एकः आध्यानार्थकः । (आध्यानं नाम उत्कण्ठापूर्वकं स्मरणम् ।) अपरः चिन्तार्थकः । तत्र आध्यानार्थकस्य स्मृधातोः प्रयोगे अण्यन्तकर्तुः तृतीया । चिन्तार्थकस्य स्मृधातोः प्रयोगे अण्यन्तकर्तुः द्वितीया, कर्मसंज्ञायाः सद्भावात् ।

देवदत्तः प्रियां स्मरति । अत्र आध्यानार्थकता अस्ति । (प्रिया खलु सा ! अतः उत्कण्ठापूर्वकं स्मरणम्) अतः 'यज्ञदत्तः देवदत्तेन प्रियां स्मारयति' इति अण्यन्तकर्तुः देवदत्तात् तृतीया । रामः विषयं स्मरति । अत्र न आध्यानम् । स्मरणमात्रम् अस्ति अत्र । अतः, 'पिता रामं विषयं स्मारयति' इति अण्यन्तकर्तुः कर्मता, ततः द्वितीया च ।

विभक्त्यादयः

२०. तेन ग्रामे कानिचन दिनानि **उषितानि** ।

‘उषितानि’ इति बहुवचनप्रयोगः असाधु । ‘**उषितम्**’ इति एकवचनप्रयोगः स्यात् । वसधातुः अकर्मकः । अतः तस्य क्तप्रत्ययः भावे । भावार्थे क्तप्रत्यये कृते औत्सर्गिकम् एकवचनं नपुंसकता च प्राप्यते । बहुवचनस्य कथमपि न प्रसक्तिः । अतः, ‘तेन उषितम्’ इति प्रयोगः एव शुद्धः ।

‘कानिचन दिनानि’ इत्यस्य बहुवचनान्ततां दृष्ट्वा प्रयोक्त्रा ‘उषितानि’ इति बहुवचनान्तप्रयोगः कृतः स्यात् । किन्तु, कालवाचिनः द्वितीयान्तपदस्य क्रियापदस्य च न कोऽपि वचनसम्बन्धः । (कर्मणिप्रयोगे तु फलाश्रयस्य कर्मणः क्रियापदगतायाः संख्यायाः च सम्बन्धः भवति ।) अतः अत्यन्तसंयोगद्योतकं कालवाचि द्वितीयान्तं पदं बहुवचनान्तं चेदपि क्रियापदम् एकवचनान्तम् एव भवति भावेप्रयोगे ।

२१. यदि सन्देहः तर्हि **मां प्रष्टव्यम् आसीत्** ।

‘मां प्रष्टव्यम् आसीत्’ इति वाक्यरचना दोषयुक्ता । ‘**अहं प्रष्टव्यः आसम्**’ इति प्रयोगः उचितः ।

ज्ञीप्सार्थकः प्रच्छधातुः सकर्मकः । तस्मात् तव्यत्प्रत्ययः कर्मार्थे । सः कर्म अभिधत्ते । एवं तव्यता अभिधानात् कर्मणः प्रथमाविभक्तिः स्यात् । अस्मच्छब्दस्य प्रथमैकवचनान्तं रूपम् ‘अहम्’ इति । तस्य पुंस्त्वात् प्रष्टव्यशब्दस्यापि पुंस्त्वम् । (यदि स्त्री वक्त्री स्यात् तर्हि प्रष्टव्या इति रूपम् । अस्मच्छब्दप्रयोगे उत्तमपुरुषता स्यात् । अतः, अहं प्रष्टव्यः आसम् इति वाक्यं प्रयोक्तव्यम् । प्रादेशिकभाषायाः प्रभावस्य कारणतः केचन साधुवसाधुत्वादिकम् अविचिन्त्य ’मां प्रष्टव्यम् आसीत्’ इति वदन्ति । पदपदार्थसम्बन्धादिकं प्रायः न चिन्तयन्ति ते ।

२२. इन्द्रः **वरम्** अनुगृह्णाति ।

‘वरम् अनुगृह्णाति’ इति दोषाय । ‘**वरेण अनुगृह्णाति**’ इति प्रयोक्तव्यम् । भक्तः प्रार्थयते । इन्द्रः भक्तम् अनुगृह्णाति । अनुग्रहक्रियायाः कर्म भक्तः, न तु वरः । ग्रहधातोः द्विकर्मकत्वं तु नास्ति । अतः वरस्य न कर्मत्वम्, अपि तु करणत्वम् । करणे तृतीया । अतः ‘वरेण अनुगृह्णाति’ इति प्रयोक्तव्यम् ।

२३. एतानि वाक्यानि **संस्कृतभाषायाम्** अनुवदत ।

‘**संस्कृतभाषया अनुवदत**’ इति प्रयोक्तव्यम् । अनुवादकार्ये भाषायाः करणत्वम्, न तु अधिकरणत्वम् । अतः ‘संस्कृतभाषया अनुवदत’ इति वाक्यरचना एव साध्वी ।

२४. **लोकयाने** विद्यालयं गच्छामि, **त्रिचक्रिकायां** वा गच्छामि ।

‘**लोकयानेन**’, ’**त्रिचक्रिकया**’ इति तृतीयान्तं पदं प्रयोक्तव्यम् । गमनक्रियायां यानं साधनं भवति । अतः, यानात् तृतीया । शिष्टाः यानस्य अधिकरणत्वम् उक्तवन्तः न दृश्यन्ते कुत्रापि अस्मिन्नर्थे ।

२५. **मह्यं** महती शिरोवेदना’ ।

‘**मम** महती शिरोवेदना’ इति प्रयोक्तव्यम् । शिरोवेदना मत्सम्बन्धिनी । अत्र सम्प्रदानस्य निमित्तस्य वा न कोऽपि अवसरः, येन चतुर्थी प्रयुज्येत । अतः, ‘मम शिरोवेदना’ इत्येव प्रयोक्तव्यम् । ‘मम’ इति षष्ठ्यन्तं पदं सम्बन्धं द्योतयति ।

एवमेव, ‘मम दुःखम्’, ‘मम सुखम्’, ‘मम सन्तोषः’ इत्यादयः प्रयोगाः । ‘शिरोवेदना मां बाधते’ इति भङ्ग्यन्तरेण अपि एतस्य वाक्यस्य आशयः प्रकटयितुं शक्यः ।

vyoma ॥वाचं धेनुमुपासीत॥ Saṃskṛtam · Value Education · Technology

२६. एतत् चलचित्रं **मह्यं** नितरां प्रियम् ।

‘मह्यं प्रियम्’ इति प्रयोगः न युक्तः । ‘**मम प्रियम्**’ इति प्रयोक्तव्यम् । प्रियशब्दः कप्रत्ययान्तः । ‘इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः’ (३.१.१३४) इति सूत्रेण ’क‘प्रत्ययः कर्त्रर्थे । कप्रत्ययः कृत् । अतः, कर्तृकर्मणोः कृति (२.३.६५) इति सूत्रेण षष्ठी स्यात् । चतुर्थ्याः तु न अवसरः अत्रः ।

२७. मम **मरणस्य भीतिः** सर्वथा नास्ति ।

‘मरणात् भीतिः’ इति प्रयोगः उचितः । ‘भीत्रार्थानां भयहेतुः’ (१.४.२४) इति सूत्रेण भयहेतोः अपादानं विहितम् । मरणम् एव अत्र भयहेतुः । तस्मात्, ‘मरण’शब्दात् पञ्चमी स्यात् । अतः, मरणात् भीतिः इति प्रयोगः । ‘मरणसबम्बन्धिनी भीतिः’ इति व्याख्याय समाधानं तु अगतिकगत्या ।

२८. **सप्ताहत्रयात् प्रवृत्तः** प्रशिक्षणवर्गः अद्य समाप्यते ।

‘**सप्ताहत्रयं प्रवृत्तः**’ इति प्रयोक्तव्यम् । वर्गः अतीते सप्ताहत्रये प्रतिदिनम् अपि आसीत् एव । अतः सप्ताहत्रयशब्दस्य ‘कालध्वनोरत्यन्तसंयोगे’ (२.३.५) इति सूत्रेण द्वितीया अत्यन्तसंयोगत्वात् ।

विभक्त्यादयः

२९. **दशवादनात् अनन्तरं** सः गृहे न भवति ।

‘**दशवादनात् अनन्तरम्**’ इति प्रयोगः न दोषाय । अनन्तरशब्दयोगे पञ्चमी प्राचीनैः बहुधा प्रयुक्ता एव ।

तद्यथा-

- पूराणपत्रापगमात् अनन्तरम्

  - कालिदासः (रघु.३.७)

- अथातो धर्मजिज्ञासा वेदाध्ययनात् अनन्तरम् ।

  - आचार्याः

- नीलादनन्तरश्चैत्रः..............

  - भा.भीष्म. ५६.१३

- तत्र लोकेऽयमथशब्दो वृत्तादनन्तरस्य प्रक्रियार्थे दृष्टः ।

  - शाबरभाष्ये प्रथमसूत्रम्

विभक्त्यादयः

३०. पितुः **उत्थानस्य अनन्तरं** पुत्रः उत्तिष्ठति ।

'**उत्थानस्य अनन्तरम्**' इति प्रयोगः अपि न दोषाय । अनन्तरशब्दयोगे षष्ठी अपि प्रयुज्यते बहुधा ।

सम्बन्धमात्रे षष्ठी । भाष्ये अपि प्रयोगः – 'तस्य अनन्तरम्' इति ।

अन्ये प्रयोगाः यथा -

- सुखस्यानन्तरं दुखं दुःखस्यानन्तरं सुखम्

- भा. शा. २५.२३

- सर्गशेषप्रणयनात् विश्वयोनेरनन्तरम् ।

- कुमारसम्भवे ३.१

'दुर्जनं प्रथमं वन्दे सज्जनं **तदनन्तरम्**' इत्यादिप्रयोगदर्शनात् समासोऽपि भवति । अतः अनन्तरशब्दयोगे त्रिधा गतिः –

१. पञ्चमी – तस्मात् अनन्तरम् ।

२. षष्ठी – तस्य अनन्तरम् ।

३. समासः- तदनन्तरम् ।

विभक्त्यादयः

३१. सः मां **मूर्खमिति** भावयति ।

'मूर्खमिति' इति प्रयोगः असाधुः । **'मूर्खः इति'** इति प्रयोक्तव्यम् । 'इति' इति कश्चन निपातः । सः कर्म अभिधत्ते । एवं, निपातेन कर्मणः अभिधानात् 'मूर्ख'शब्दात् प्रथमा । 'निपातेनाप्यभिहिते कर्मणि न कर्मविभक्तिः' इति वामनस्य उक्तिः अत्र प्रमाणम् । 'क्रमादमुं नारद इत्यबोधि सः' इति माघस्य प्रयोगोऽपि प्रसिद्धः ।

३२. १. **तं पण्डितं** भावयन्ति ते ।

२. '**सः पण्डितः**' इति भावयन्ति ते ।

३. **तं** '**पण्डितः**' इति भावयन्ति ते ।

एतानि त्रिविधानि अपि वाक्यानि साधूनि एव । प्रथमे वाक्ये तच्छब्दपण्डितशब्दाभ्यां परा द्वितीया, 'इति' शब्दः नास्ति । द्वितीये वाक्ये तच्छब्द-पण्डितशब्दाभ्यां परा प्रथमा, 'इति'शब्दप्रयोगश्च । तृतीये तच्छब्दात् द्वितीया, पण्डितशब्दात् प्रथमा, इतिशब्दप्रयोगश्च । प्रथामवाक्यस्यविषये नाधिकं किमपि वक्तव्यम् अस्ति । द्वितीये वाक्ये 'इति'शब्देन 'सः पण्डितः' इत्येतवान् भागः परामृष्टः । अतः उभयतः अपि प्रथमा । तृतीये वाक्ये 'पण्डित'शब्दमात्रं सङ्गृहीतम् 'इति'शब्देन । अतः पण्डितशब्दात् प्रथमा । तच्छब्दात् तु द्वितीया एव ।

विभक्त्यादयः

३३. यः मृतः इति **विभावितः** सः जीवति ।

‘**विभावितम्**’ इति प्रयोक्तव्यम् । भावितम् इत्यत्र यद्यपि कर्मणि क्तप्रत्ययः, तथापि कर्मभूतस्य ‘इति’पदस्य अव्ययत्वात् ‘भावित’पदस्य औत्सर्गिकम् एकवचनं नपुंसकत्वं च । प्रयोक्त्रा तु ‘मृत’शब्दस्य ‘भावित’शब्दस्य च सम्बन्धं कल्पयता पुंस्त्वं प्रयुक्तम् । किन्तु, तयोः न विशेषणविशेष्यसम्बन्धः । अतः ‘भावित’पदस्य नपुंसकत्वम् एव ।

एतादृशानि अन्यानि उदाहरणानि यथा -

अशुद्धम् (X)	**शुद्धम्** (✓)
‘सेवा करणीया’ इति तेन उक्ता ।	‘सेवा करणीया’ इति तेन उक्तम् ।
‘पाठः करणीयः’ इति तेन स्मृतः ।	‘पाठः करणीयः’ इति तेन स्मृतम् ।
‘वृक्षः कर्तनीयः’ इति तेन चिन्तितः ।	‘वृक्षः कर्तनीयः’ इति तेन चिन्तितम् ।

विभक्त्यादयः

३४. **छात्रान् अध्यापकान् इत्यादीन्** आह्वय ।

'**छात्राः अध्यापकाः इत्यादीन्** आह्वय' इति प्रयोक्तव्यम् । इत्यादिशब्देन ये गृह्यन्ते ते प्रथमाविभक्त्यन्तेन बोध्या भवेयुः, न तु द्वितीयाद्यन्तेन । अपेक्षिता विभक्तिः तु इत्यादिशब्दोत्तरं योजनीया । अधोनिर्दिष्टानि वाक्यानि परिशीलत –

अशुद्धम् (X)	**शुद्धम् (✓)**
रामं कृष्णम् इत्यादीन् आह्वय ।	रामः कृष्णः इत्यादीन् आह्वय ।
रामेण कृष्णेन इत्यादिभिः कृतम् ।	रामः कृष्णः इत्यादिभिः कृतम् ।
रामाय कृष्णाय इत्यादिभ्यः देहि ।	रामः कृष्णः इत्यादिभ्यः देहि ।
रामात् कृष्णात् इत्यादिभ्यः आनय ।	रामः कृष्णः इत्यादिभ्यः आनय ।
तत् रामस्य कृष्णस्य इत्यादीनां गृहे अस्ति ।	तत् रामः कृष्णः इत्यादीनां गृहे अस्ति ।
रामे कृष्णे इत्यादिषु मम स्नेहः ।	रामः कृष्णः इत्यादिषु मम स्नेहः ।

एतेषु वाक्येषु इत्यादिशब्दं परिहृत्य 'प्रभृति'शब्दयोगपुरस्सरं समासेन रामकृष्णप्रभृतीन् रामकृष्णप्रभृतिभिः इत्येवमादिरूपेण वाक्-विन्यासः अपि कर्तुं शक्यः ।

विभक्त्यादयः

३५. आरक्षका चोरस्य **हस्ते निगडं बद्धवन्तः** ।

'चोरस्य हस्तं निगडेन बद्धवन्तः' इति वाक्यप्रयोगः उचितः । आरक्षकाः बन्धनकर्तारः । चोरस्य हस्तः कर्म । अतः कर्मणः द्वितीया स्यात् । निगडः अत्र साधनम् । साधनात् तृतीया स्यात् । अतः, '**हस्तं निगडेन बद्धवन्तः**' इति वाक्यं साधु ।

यदि चोरस्यैव कर्मत्वम् इष्यते (न तु हस्तस्य) तदा तु - **'आरक्षकाः चोरं हस्ते निगडेन निगडेन बद्धवन्तः'** इति प्रयोगः स्यात् । बन्धनविषयीभूतस्य अङ्गस्य सप्तमी प्रयुज्यते शिष्टैः । यथा – केशेषु केशेषु गृहीत्वा इदं युद्धं प्रवृत्तम् इति ।

'निगडं बद्धवन्तः' इति प्रयोगः न युक्तः । निगडस्य कर्मता वक्तुः न अभिप्रेता । प्रादेशिकभाषासु या आनुपूर्वी दृश्यते तद्बलात् एतादृशानि वाक्यानि प्रयुज्यन्ते कैश्चित् पदपदार्थसम्बन्धम् अचिन्तयद्भिः ।

विभक्त्यादयः

३६. वटुः **शिखां बध्नाति** ।

अयं प्रयोगः साधुः एव । शिथिलाः केशाः बध्यन्ते तेन । अत्र बन्धनं नाम आरचनम् । पूर्ववाक्ये अपि बध्नातिः एव प्रयुक्तः, तथापि तत्र तस्य यः अर्थः स एव नार्थः अत्र ।

३७. सः मित्रस्य हस्ते **रक्षां बध्नाति** ।

अयम् अपि प्रयोगः साधुः एव । बन्धनक्रियायां रक्षायाः साधनत्वं (निगडेन हस्तं बध्नाति इत्येतस्मिन् वाक्ये इव) स्यात् खलु इति भ्रमः मास्तु । अत्र बध्नातेः धारणम् अर्थः । धारणक्रियायां रक्षायाः कर्मत्वम् एव ।

३८. कर्मकरः **ग्रन्थिं बधाति** ।

अयम् अपि प्रयोगः साधुः एव । 'ग्रन्थिं बध्नाति'इति प्रयोगः बहुधा श्रूयते लोके । अत्र बध्नातेः रचनम् अर्थः । रचनक्रियायां ग्रन्थेः कर्मत्वम् ।

३९. बालः स्तम्भे **रज्जुं बध्नाति** ।

अयम् अपि प्रयोगः साधुः। यद्यपि अत्र 'बन्ध'धातोः एव प्रयोगः अस्ति, रज्जोः उपयोगः अपि, तथापि रज्ज्वा न तृतीया । तत्र कारणं तु धातोः अर्थः । अत्र बन्धनं नाम एकदेशे योजनम् । तस्या क्रियायां रज्जोः एव कर्मत्वम् ।

एवं 'बन्ध'धातोः प्रयोगाः विविधेषु अर्थेषु सम्भवन्ति । अतः, अर्थं विविच्य कस्य पदस्य कर्मत्वं, कस्य साधनत्वम् इत्यादयः अंशाः निर्णेतव्याः ।

४०. राजा **हस्ते** खड्गं गृहीतवान् ।

'हस्ते' इति सप्तमी अस्थाने । '**हस्तेन**' इति प्रयोक्तव्यम् । अत्र ग्रहणक्रिया उच्यते । ग्रहणकर्मीभूतः अस्ति खड्गः । अतः तस्मात् द्वितीया । ग्रहणक्रियायां हस्तः भवति साधनम् । तदेव करणम् । तस्मात् तृतीया भवेत् 'कर्तृकरणयोः तृतीया' इति सूत्रेण । करणवाचकस्य अधिकरणत्वं न सिध्यति । तस्मात् सप्तमी अस्थाने ।

ग्रहणानन्तरं खड्गः हस्ते तिष्ठति इति तु सत्यम् । अतः खड्गस्य हस्ते स्थितिः यदा उच्येत तदा सप्तमी सूपपन्ना स्यात् । प्रकृतवाक्ये तु ग्रहणक्रिया कथनविषयः । तदवसरे हस्तस्य करणत्वम् एव । तस्मात् तृतीया एव युक्ता, न तु सप्तमी ।

विभक्त्यादयः

---

४१. अनुजः तथा **पित्रा सह** सः गतवान् ।

'**अनुजेन पित्रा च सह**' सः गतवान् इति वक्तव्यम् । 'सः' प्रधानकर्ता । अप्रधानकर्ता पिता । अतः अस्मात् तृतीया 'सहयुक्ते अप्रधाने' (२.३.११) इति सूत्रेण । अनुजः अपि अप्रधानकर्ता । अतः तस्मादपि तृतीया स्यादेव । उभयोः समुच्चयबोधनाय चकारप्रयोगः एव वरम् ।

४२. अत्र अव्यवस्थायाः **लेशमात्रम्** अपि अवकाशः नास्ति ।

'**लेशमात्रेण**' इति प्रयोक्तव्यम् । 'लेशमात्रम्' इति प्रथमान्तं पदम् । अवकाशः अपि प्रथमान्तम् । तयोः विशेषणविशेष्यभावः वक्तव्यः भवेत् । किन्तु स च तयोः न घटते । तन्नाम लेशमात्रम् इत्यस्य 'नास्ति' इत्यत्र अन्वयः । अतः लेशमत्रपदात् तृतीया । अतः 'लेशमात्रेण अपि अवकाशः नास्ति' इति वाक्यस्य आनुपूर्वी स्यात् ।

विभक्त्यादयः

४३. पुरुषाणां **कृते** अत्र प्रवेशः निषिद्धः ।

एतस्मिन् वाक्ये 'कृते' इति पदं परिहरणीयम् । निषिद्धः तु प्रवेशः । सः केषाम् इति जिज्ञासायां 'पुरुषाणाम्' इति उत्तरम् । उत्तरं षष्ठ्यन्तेन । एवं षष्ठ्यन्तस्य 'पुरुषाणाम्' इत्यस्य 'प्रवेशः' इत्यत्र अन्वयः । तयोः मध्ये 'कृते' इत्यस्य निवेशस्य न आवश्यकता । निमित्तार्थस्य न कापि प्रसक्तिः अत्र । अतः तस्य परिहारः एव युज्यते ।

'पुरुषाणां प्रवेशः निषिद्धः' इत्येषा ('कृते'रहिता) आनुपूर्वी एव अपेक्षितम् अर्थं गमयितुं समर्था अस्ति ।

४४. सः **सुमहत्** उपकारं कृतवान् ।

'महत्' इति रूपम् अत्र असाधु । **'सुमहान्तम्'** इति प्रयोक्तव्यम् । उपकारः पुंसि । तद्विशेषणं महच्छब्दः अपि पुंसि एव स्यात् । उपकारशब्दस्य द्वितीयान्तत्वात् महच्छब्दः अपि द्वितीयान्ततया एव प्रयोक्तव्यः । तदा, 'महान्तम्' इति रूपम् । उपकारशब्दः नपुंसके इति मत्वा भ्रान्त्या नपुंसकलिङ्गविशिष्टं विशेषणं प्रयुक्तं स्यादत्र ।

विभक्त्यादयः

४५. एषः **महान्** सन्तोषस्य विषयः ।

‘**महतः**’ इति प्रयोक्तव्यम् । सन्तोषः अत्र षष्ठ्यन्तत्वेन प्रयुक्तः । तद्विशेषणं महच्छब्दः अपि षष्ठ्यन्तः एव खलु स्यात् ? अतः ‘महतः’ इति प्रयोगः साधुः । प्रथमान्तस्य ‘महान्’ इत्यस्य ‘विषये’ अन्वयः वक्तुं शक्यः । तदा ‘महान् विषयः’ इति वाक्यविन्यासः भवेत् । किन्तु वक्तुः आशयः तु महत्त्वं ‘सन्तोषे’ भवेत् इति, न ‘विषये’ । सन्तोषस्य आधिक्यं प्रतिपादयितुम् इच्छति सः । तस्मात् ‘सन्तोषे’ एव तस्य अन्वयः भवेत् । ततः षष्ठ्यन्तता एव साधु ।

४६. **भूषणभ्रात** ! अत्र आगच्छ ।

‘भूषणभ्रात’ इति सम्बोधनम् अयुक्तम् । ‘**भूषणभ्रातः !**’ इति सम्बोधनीयम् । भूषणः इति भ्राता भूषणभ्राता । तस्य सम्बुद्ध्यन्तं रूपं ‘भूषणभ्रातः’ इति । ऋकारान्तस्य सम्बोधने विसर्गस्य श्रवणम् । ‘भ्रातः’, ‘मातः’, ‘पितः’ इत्यादीनि उदाहरणानि । वस्तुतः तु ‘भ्रातः! भूषण !’ इति व्यस्तः प्रयोगः एव शोभते ।

QUESTIONS/DOUBTS?

Email us @

sanskritfromhome@vyomalabs.in

For downloading course-materials, login @
www.sanskritfromhome.in

Subscribe to our youtube channel @
vyoma-samskrta-pathasala

Buy our Samskrita-learning products @
www.digitalsanskritguru.com

Support our cause for Samskrita-Samskriti @
www.vyomalabs.in

॥ वाचं धेनुमुपासीत ॥
Saṃskṛtam · Value Education · Technology

© All the content in this presentation is the intellectual property of Vyoma Linguistic Labs Foundation.
All materials shared in our website are purely for the purpose of personal study.
Replication/reuse in any form without written permission from the organisation is prohibited.

vyoma ॥ वाचं धेनुमुपासीत ॥
Saṃskṛtam · Value Education · Technology